

Sibel Bozdoğan ile Ankara-Amerika Hattında Mimarlık Tarihçiliği ve Cumhuriyet Dönemi Mimarlık Tarihi Araştırmaları Üzerine

Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi'nin *Türk Mimarlık Tarihi* için Prof. Dr. Sibel Bozdoğan ile Bilgi Üniversitesi, Santral İstanbul Kampüsü'ndeki odasında bir söyleşi yaptık. Sibel Bozdoğan Lisans ve Master derecelerini ODTÜ Mimarlık Fakültesi'nden (1976, 1979), Mimarlık Doktorasını da University of Pennsylvania'dan aldı (1983). ABD'de Rensselaer Polytechnic Institute (1986-1991) ve MIT'de (1991-1999) öğretim görevlisi olarak çalışan Bozdoğan, 2000 yılından beri Harvard Üniversitesi Graduate School of Design'da mimarlık tarihi ve teorisi dersleri vermekte ve Boston ile İstanbul arasında yaşamaktadır. Türkiye'de ve dünyada modern mimarlık tarihinden, teknoloji, modernite, kimlik ve milliyetçilik konularındaki eleştirel tartışmaların mimarlık kültürüyle olan ilişkisine kadar geniş bir konu yelpazesıyla ilgilenen Bozdoğan'ın bu konularda pek çok yayını bulunmaktadır. *Modernizm ve Ulusun İnşası: Erken Cumhuriyet Türkiye'sinde Mimari Kültür* başlıklı kitabı (University of Washington Press, 2001; Metis Yayınları, 2002) ABD'de Mimarlık Tarihçileri Derneği'nin Alice Davis Hitchcock Kitap Ödülü'nü ve Türkiye Çalışmaları Birliği'nin Fuad Köprülü Kitap Ödülünü almıştır.¹

Hocam merhabalar. Çok teşekkür ederiz bu görüşme için. Söyleşimize hayat hikayeniz, mimarlığa olan ilginiz, bunun nedenleri, mimarlık eğitiminiz ve mimarlık tarihi literatüründeki çalışmalarınızın genel bir muhasebesi ile başlamak istiyoruz. Sonra özellikle Cumhuriyet dönemi Türk mimarlık tarihini, tarihçiliğini, tarihyazım alışkanlıklarını sizin gözünüzle görmek istiyoruz. Üçüncü aşamada da bu alanın geleceğiyle

1 Bkz. <http://mimarlik.bilgi.edu.tr/>; http://www.gsd.harvard.edu/cgi-bin/faculty/details.cgi?faculty_id=714. Yayınları ve akademik hayatıyla ilgili ayrıntılı bilgiler için bkz. <http://www.arkitera.com/dialog/sibelbozdogan/>

İlgili projeksiyonlarınız, önerileriniz ve tahminlerinizi paylaşmanızı arzu ediyoruz. Bu çerçevede kısaca çocukluğunuz, lise yıllarınız ve mimarlık eğitiminizle başlayalım.

Ankara kökenliyim ben. Ankara’da doğdum. Ankara Koleji; ortaokul, lise. Mimarlık ve üniversite tercihim de aslında genel geçerli beklentilere uygundu. İyi bir öğrenciydim. İyi öğrenciler için çevre ve aile, meslek sahibi olma fikriyle doktorluk, mühendislik, mimarlık gibi meslekler düşünürdü. Pek başka alternatifler düşünülmezdi. Mesela benim bir yan merakım, kanun çalmak. Onu öğrenmeye çalışıyorum, çok da seviyorum. Şimdi geriye baktığımda “Konservatuara gidip, kanun çalsaymışım” dediğim oluyor doğrusu. Onun için açıkça söyleyeyim, mimarlık benim için öyle büyük bir tutkuyla, en baştan düşündüğüm bir alan değildi ama işte iyi bir öğrenci bir meslek sahibi olmalıydı; iyi de resim yapıyordum. Hep böyle ilişki kurulur, aslında hiç öyle bir ilişkisi yok ama “İyi de resim yapıyorsa mimar olsun” vs. gibi söylenir. Ben daha çok üniversiteyi, daha doğrusu kampüsü seçtim. ODTÜ’ye gitmek istiyordum. Mimarlık da kızlar için o zamanlar arzu edilir bir alandı.

Yıl kaç hocam?

1972.

Çok önemli bir şey söylüyorsunuz aslında. 1972 yılında, mimarlığın kendi mücadele alanlarını, belki kurumsallaşmasını yeni oluşturduğu, yeni yeni ayakları üstünde durabildiği yıllarda mimarlığın tıbbın yanında iyi öğrencinin gideceği bir alan olması önemli.

Aslında mimarlık tıpla aynı yerde görülüyor, tıp her zaman daha saygın. Benim babam doktor. Tabii doktor olmamı çok istiyordu. Zaten ODTÜ’ye o ilk giriş anı çok sancılıydı benim için. Çünkü işte bir yandan babanızın istediğini de yapmak istiyorsunuz, tıp fakültesi beni kabul etmiş vs. Mimarlık ise, doktor olmayacaksan, avukat da olmayacaksan, “bir kız için geriye kalan alternatif olarak” razı olunan bir şey daha çok. Mühendislik biraz daha erkeksi görülürdü. Ama dediğim gibi, ODTÜ’yü çok sevmiştim. Hatta şöyle bir şey olmuştu: Lise ikinci sınıftayken mimarlığın o zaman ayrı bir sınavı da vardı. Kendimi denemek için girmiştim o sınava ve kazanmıştım. Bir an, “dışarıdan lise son derslerini çalışıp sınavlara erken gireyim ve lise sonu okumadan ODTÜ’ye geçeyim” diye düşünmüştüm. Yapmadım tabii.

Nasıl bir sınav sistemiydi? Yetenek sınavı mı?

Evet yetenek sınavı. Şimdi ayrıntılı hatırlamıyorum. Belki biraz soyut geometri soruları, bir form, estetik soruları olan bir sınavı vardı. Ama o sene değişti. Ben lise üçe geldiğimde merkezi sisteme bağlandı. İşte ODTÜ, Ankara’da benim hem kampüs olarak hem de entelektüel olarak en ilgimi çeken yerlerden bir tanesiydi.

Peki, mimarlık tercihinizle ailenizin toplumsal statüsü arasında bir ilişki var mı?

Pek yok. Benim ailem bu konuda hiç karışmadı bana, doktor olmam yönündeki tercihleri dışında.

Bir zihinsel farkındalıktan kaynaklı bir yönelim var mıydı?

Hayır, onu bile söyleyemem. Çünkü mimarlığa aşına bir aile değil benimki. Annem ev kadını, babam Malatya ve köy kökenli, sonradan şehre gelmiş ve doktor olmuş. İşte tipik Cumhuriyet insanları gibi, mesleğini iyi yapan ama çok da büyük entelektüel derinliği olmayan, daha doğrusu böyle derinleşmelere fırsat bulamamış insanlar.

Peki, mimarlık onlar için nasıl bir şeydi?

Her şeyden önce kızlarının üniversite okuması tabii hoş bir şeydi ama hiçbir zaman çok da uzun boylu, “Önemli şeyler yapacak” diye düşünmediler herhalde. Evlenecek, uygun bir işe girecek... Yani açıkçası o kadar. Ben farklı bir aile çevresinden geliyorum. Akademik ailelerden gelen başka meslektaşlarım, diğer mimarlık tarihçisi arkadaşlarım, özellikle İstanbul kökenliler gibi değil benim hikayem. Biraz kendim karar vererek yaptım, annem ve babam da bir şey demediler. İyi öğrenciydim. “Ne istiyorsam yaptım” diyebilirim.

ODTÜ’deki ilk karşılaşmalarınızla başlayarak, o yıllarınızda ODTÜ’den beklentileriniz ve mimarlığın size sunduklarıyla ilgilenirsek, buna kişileri de dahil edersek o yıllarla ilgili neler söylersiniz?

Evet, orada söyleyeceğim epeyce şey var. Bir kere, her şeyden önce, ben mimarlık tarihçisi değilim. Tipik olarak mimarlık tarihçisi tarih bölümlerinden veya sanat tarihi bölümlerinden gelen kişilerden oluşur. Ben mimarım, meslek eğitimi almış birisiyim. Bu ikisinin arasındaki belirsizlik, gerilim de çok önemli bir gerilim, çünkü o hayat boyunca da süren bir şey. Ben hep mimarlık okullarında, mimar yetiştiren, meslek adamı yetiştiren okullarda ders verdim. Bu okullarda mimarlık tarihinin konumu hep böyle bir muğlaklığa sahip. Bir yandan meslek eğitimine servis sektörü olarak görülen bir şey, bir yandan da mimarlık tarihçisi olarak biz de kendimizi birazcık daha önemsiyoruz. Böyle arada bir konumu var ki kolay bir konum değil. İleride tekrar değiniriz belki buna. ODTÜ yıllarında, üçüncü sınıftan başlayarak bu durum iyice ortaya çıktı. Ben ve birkaç arkadaşım mimarlığın dışında bazı ilgiler geliştirip başka dersler almaya başladık. Şöyle söyleyeyim: O sırada ODTÜ’de en ilgimizi çeken dersler mimarlığın dışındaydı. İşte Suraiya Faroqhi, Çağlar Keyder ve Huricihan İslamoğlu... Fakültenin dışına çıkıp bu dersleri alarak biraz başka bir şey olmaya başladık. Hatta çok iyi hatırlıyorum rahmetli Feyyaz Bey (Erpi) Mimarlık’ta hocamızdı. Aldığım dersleri

imzalarırken biraz sitem ederdi. “Sibel sen eli kalem tutan birisisin, ne işin var bu derslerle” gibi. “Tasarımı bırakıyoruz, başka şeylere kayıyoruz” gibi bir kaygı da duyuyorlardı sanırım. Biz diyorum çünkü benden başka sınıf arkadaşlarım da vardı. İsim verebilirim; mesela Meral Özbek, şimdi sosyolog oldu. Kaybettiğimiz tarihçi Faruk Tabak, o vardı. Hakikaten bir gruptuk biz ve bu grup daha sonra da başka şeyler yaptı. İnterdisiplinler çalıştı, bambaşka alanlara kayd.

“İnterdisiplinerlik” arayışınız bilinçli bir tercih miydi o yıllarda? Çalışmalarınız da bunu yansıtıyor zaten.

Evet. O yılların çok formatif bir etkisi olduğunu düşünüyorum. Çağlar’ın derslerinin mesela. Çağlar’ın o sıralarda “Osmanlı tariyografyası nasıl yazılmalıdır?” diye bir takım yazıları vardır, belki siz geri dönüp bakmışsınızdır. Onlar çok önemliydi bizim için. 1976 yılında mezun oldum. Onların da etkisiyle herhalde, master yaptım orada ve master tezim -ki şimdi öyle bir master tezi olamaz- “Ortaçağ’da Mimarlıkla Sosyal, Ekonomik ve Toplumsal Hayatın İlişkisi” idi.

Avrupa Ortaçağı herald.

Evet Avrupa Ortaçağı. Çünkü neden? Çağlar’ın dersinde Henry Pirenne okumuşuz, Braudel okumuşuz, Perry Anderson okumuşuz. İşte bunlarla mimarlığı bütünleştireceğiz. Mimarlığı o gözlüklerle okuyacağız. Tabi o sıralarda hepimiz Marksist literatüre de hayli hakimdik. ODTÜ’ye girmek öyle bir şeydi. Birinci sınıftan girince -klasiktir-, Marks, sonra Engels... bunları okuyarak büyüdüğünüz için tamamen o dönemin entellektüel ilgilerini yansıtan bir master tezim var benim. Şimdi öyle bir tezi konu olarak düşünemiyorum. Şimdi öğrencimiz öyle bir konuyla gelse “Sen delirdin mi!” derim.

Çünkü daha özel bir alana yönlendiriliyor öğrenci artık.

Tabi... Benim yaptığım tez uzmanlaşmaya yönelik değildi. Tam tersine alabildiğine geniş: Toplumsal tarihi, sosyo-ekonomik tarihi öğrenmek, onunla yapıyı çevreyi ilişkilendirmek, ne bileyim feodalitenin mimarlıktaki yansıması gibi şeylerle ilgilenmek vs.

Aslında bu kulağa hoş geliyor. Yüksek lisansta genişlemek, doktorada bilgi alanına göre daha özele inmek gibi bir şey. Ne dersiniz?

Bilemiyorum. Şimdi master öğrencilerimizi, tarih master öğrencisiyse tabi, tam tersine daha fazla arşiv çalışmaya, bir şeyi iyi bilmeye vs. itiyoruz ama bir yandan da o tür bir çalışma yapmanın bize çok katkıları olduğunu da düşünüyorum. İdeal olan tabi ikisinin birlikte olması. İdeal olan böyle bir

geniş teorik literatüre hakim olup ondan sonra da çok spesifik bir arşiv çalışması; onu ayrıntı üzerinde denemek. Tarih-teori diyebilirsiniz. Tarihsel bağlamı olan ama teorik yorumlamalar yapabilen çalışmalar olabilmeli. Bu biraz muğlak gibi durabilir ama bana çok önemli geliyor. Çünkü, bazen bakıyorum Türkiye’de çok güzel şeyler bulup çıkaran tarihçiler var. Çok arşiv malzemesi var. Ama mesela böyle bir yorumlama, bir genel çerçeveye oturtma anlayışı daha az.

Uluslararası bağlama oturtma da zayıf kalıyor.

İşte onu yapmayınca da kimse bilmiyor. Yurtdışındaki insanlar çalışmayı ya bilmiyorlar ya da okuyunca sıkılıyorlar. Dolayısıyla belki başladığım noktaya biraz döndüm. Benim kendi konumum bütün kariyerim boyunca sanki bir çeşit *translator*, bir çeşit tercüman gibi bir şey oldu. Bir tarafta kendi disiplinim mimarlık, tasarım, bir tarafta da daha toplumsal, kültürel tarih ve bunun içinde de Türkiye çalışmaları. Sanki ben hep mimarlık öğrencisine formun, tasarımın ve mimarlığın otonom bir pratik olmadığını; her zaman politikayla, sosyal hayatla belirlendiğini anlatmaya çalışan birisiyim. Türkiye çalışmalarındaki, diğer disiplinlerdeki arkadaşlara da görsel kültürün, formun önemli bir yeri olduğunu göstermeye çalışan birisiyim.

Peki, yüksek lisans danışmanınız kimdi hocam?

Yüksek lisansta İnci Aslanoğlu, Yıldırım Yavuz... o jenerasyon. İnci Hanım’ı zaten biraz sonra söyleyecektim. Cumhuriyet dönemine yönelmemdeki en önemli etki odur. Biliyorsunuz ilk çalışmayı o yaptı.

Kitabında da size teşekkür var.

Evet, master öğrencisiydim, o da kitabını çıkarıyordu. Onun ilk çizimlerini yapmıştım. Ama İnci Hanım’ın etkisi erken Cumhuriyet’ten de ötedir. Sınıfta mesela bize çok güzel bir Rönesans dersi vermişti. Kendi çektiği İtalya slaytları da çok güzeldi. Bende mimarlık tarihi hevesi üçüncü sınıfta başladı, çok iyi hatırlıyorum. İnci Hanım’dan slaytları alır, eve gelir, kardeşlerime ders verirdim. Slaytları gösterirdim. Çok iyiydi o kadro. Yıldırım Yavuz, şimdi Amerika’da olan Okan Üstüncök vardı. Onlar da Osmanlı kısmını vermişlerdi. Osmanlı çok ağırlıklı değildi ODTÜ’de, onu da söyleyebilirim. İkinci sınıftan dördüncü sınıfa kadar aldığımız mimarlık tarihi içinde sanırım sadece bir dönemdi.

Bunun sebebi neydi peki? Şununla da ilişkilendirerek sormak istiyorum: Sizinle yapılmış bir söyleşide bu Osmanlı meselesinin bir derste alelacele anlatıldığını, Batı’nın kendi dönemlerini işte 1930 Alman mimarlığı vs.

diye ayırdığını, hatta yıl yıl ayırdığını söylüyorsunuz. Bu Osmanlı meselesinin Batı eğitim programında da olmadığını, çünkü satmadığını belirtiyorsunuz. Genel olarak “Islamic” gibi bir başlıkla başlayan dersin müşterisinin olduğunu ekliyorsunuz. Şimdi söylediklerinizden anlıyoruz ki, Türkiye’de ve ODTÜ özelinde de yok bu ayrıntılandırma.

Tabi. Çünkü ODTÜ de aynı tariyografik modellerle kurulmuş. Şimdi ona gelecektim. Bir kere modern mimarlığın tarihinin bir resmi tarihi var. Uzun yıllar da bu okutuldu mimarlık okullarında. İşte mimarlık öğrencisi de modern mimarlığın rasyonel ve evrensel bir mimarlık olduğu öğrenir. Onun dışındaki mimarlıklar daha ezoterik [alışlagelmiş bilginin dışında kalan] bir şeylerdir. Onlar da öğrenilebilir ama esas lazım olan modern mimarlıktır. Bu tabi yakınlarda değişti. Ona geleceğim. 1980 sonrasında paradigmlar çok değişti. Benim okuduğum yıllarda ve biraz da hocalarımızın formasyonuyla hâlâ öyleydi. ODTÜ Mimarlık’ın biliyorsunuzdur, University of Pennsylvania ile böyle bir kardeş okul statüsü var. Hocaların çoğu orada okumuştur. Biz çok iyi Avrupa ve Amerika mimarlığı bilgisi aldık.

Hocam isterseniz Amerika’yı seçişiniz ve doktora sürecinizden devam edelim. Amerika’ya gitmeniz de belki etkili olanlar olabilir içlerinde; hocalarınızdan biraz daha bahsedebilir misiniz?

Evet, işte ben master sırasında, dediğim gibi, en fazla İnci Hanım’la ilişki içindeydim. Doktora gidişim de bayağı bir tesadüftür. Burada madem biyografi yapıyoruz, özel hayatlar da var, biraz daha ayrıntı vereyim. Ben o arada evlendim. Pek de öyle planlı bir şey değildi ama birden “Fullbright bursuna bir başvurayım” diye düşündüm. Fullbright’ı alınca da “Tamam, doktora gideceğim” dedim fakat çok az şey biliyordum. Şimdi geriye dönüp baktığımda bunu söylüyorum. Berkeley’i biliyordum. Berkeley’i yazmama rağmen Fullbright bana University of Pennsylvania’ya (Penn) gidiyorsun dedi. Sonradan fark ettim ki, Berkeley aslında beni istemiş ama Fullbright, Penn’den daha fazla para verdikleri ve ODTÜ’yle Penn’in bir ilişkisi olduğu için oraya gönderdi. Onlar da tabi bir parça tesadüf. Penn iyi mimarlık okulu ama o yıllarda, mimarlıkta doktora diye bir kavram pek yerleşik değildi. Penn’de doktora programı vardı ama bir sanat tarihi vardı, bir de mimarlık. Mimarlıkla sanat tarihi o kadar kopuktu ki, mimarlar olarak bize sanat tarihi dersi almamızı telkin ederlerdi. Hatta doktora programının başındakiler bizden, doktora öğrencisi olduğumuz halde mimari stüdyo dersi almamızı istediler. Ben gene orada da tamamen okulun dışına çıkarak kendi yolumu buldum. O sırada Penn’de gene sosyolojide çok iyi bir Marksist öğretim üyesi vardı, Fred Block. Şevket Pamuk da o sırada orada dersler veriyordu. Ben Şevket’ten dersler aldım. Yani ben orada da, hep bulunduğum bölümün dışından işler yaparak ve Türkiye’de başlayan ilgile-

rimi sürdürerek devam ettim. O arada Mimarlar Odası'nın da bir sol söylemi vardı ve bizim ilişkili olduğumuz bir kurumdu. Bütün bunların etkisiyle, aldığım Marksist dersler vs., doktora "meslek" meselesine, mimarlığın meslekleşmesi konusuna yönelmeye karar verdim. Şöyle de bir kararım vardı: "Türkiye'yi çalışmayacağım ben" diyordum. Bunu çok az insan bilir, çünkü bir ara hep Türkiye'yle ilgili yazdıklarım okundu, ama benim doktora tezimin Türkiye'yle hiç ilgisi yok: "19. Yüzyıl Chicago'sunda Mimarlığın Meslekleşmesi".² Benim o yıllarda -bu dört kelimeyi seçeceğim- modernite, teknoloji, iş bölümü, meslek gibi konulara bir ilgim oluştu. Bunların sosyolojik çerçevesini hayli okuyarak o tezi yaptım. Türkiye çalışmalarında uzmanlaşmak gibi bir şey kafamda yoktu o zamanlar. Batı'nın modernitesini, teknolojisini, mimarlık tarihini okuyup geri dönecektim; bütün plan ona göre yapılmıştı. Şimdi geriye dönüp baktığımda (ki ben burada, Bilgi'de, Amerikan mimarlığı dersleri de veriyorum) o Chicago çalışmasını çok da kıymetli buluyorum. Bir hata yaptım tabi, onu kitap olarak yayınlamadım. O da gene hayatımın karmaşasından kaynaklandı. Doktora bitti, ondan sonra bir iki yıl Türkiye'ye döndüm, ODTÜ'de ders verdim 1984-86 yılları arasında ve o sıralarda Sedat Hakkı üzerine çalışmaya başlamıştım. Hatta Chicago'da mimarlık tarihçisi David Van Zanten vardır. O bir kere bana bu tezin çok ilginç, güzel olduğunu ama üzerine bir takım çalışmalar yapmak lazım geldiğini söyledi. "Chicago'ya gelip altı ay, bir yıl üzerinde çalışırsan bunu başarız" demişti. Ama ben "Nasıl da Türkiye'ye döneceğim" diye düşünüyordum. Üstelik Sedat Hakkı kitabıyla uğraşıyordum ve Amerikanist olmayacağımı biliyordum. Dolayısıyla buna vakit harcamayayım diye dediğini yapmadım.

Bu anti-kapitalist, Marksist damarınızdan mı kaynaklanmıştı?

O kadar kelimelendirilmiş bir şey değil ama ben o sırada tam Sedat Hakkı'yla uğraşırken tekrar Chicago'yu pek düşünemedim. Bir de akademik kariyer nasıl yapılır hiç bilmiyordum. Şimdiki doktora öğrencileri çok farklı bir yereler. Chicago tezimi kitap olarak basmamanın ne büyük bir hata olduğunu çok sonralar anladım, M.I.T.'deyken.

Bu konuyu seçme gerekçelerinizi biraz daha açar mısınız?

Dediğim gibi Mimarlar Odası'ndayken, daha teorik olarak meslek sosyolojisine yöneldim. Mimarlık meslekler içinde nasıl bir yere oturuyor? Neden doktorluk ve avukatlık gibi bir meslek değil? Bu ve benzeri konular zaten tartıştığımız ve ilgi duyduğum konulardı. Fakat "Chicago'ya şehir olarak çok

² Sibel Bozdoğan, *Towards Professional Legitimacy and Power: The Struggle, Achievements and Dilemmas of the Architectural Profession in Chicago 1871-1909*, Doktora Tezi, Pennsylvania Üniversitesi, 1983.

büyük bir ilgim vardı” diyeyim. Burada³ geçen sene bir Chicago-Viyana sergisi yaptık. Kitap olarak basıldı. Oradaki yazım biraz tez yıllarından kalma bilgiyle yazılmış bir yazı.⁴ Chicago’da ilgimi çeken şey, o kitapta da yazdığım gibi, hakikaten “insan eliyle ve insan rasyonalitesiyle iki boyutta, yatayda ve düşeyde mekânın ele geçirilmesi” dediğim şeydi. O kadar yeni bir şehir ki, 1840’da hiçbir şey yok. 100 kişi var. Kızılderililer geliyor, basıyor. Sonra bir şehir kurulmaya başlanıyor. 1871’de bir yangın oluyor, hepsi yok oluyor. Şimdi bildiğimiz Chicago 1871’den bu güne kadar yapılmış bir Chicago. Bu bana çok ilginç geldi. Avrupa şehirleriyle veya İstanbul’la kıyaslanınca her şeyin bu kadar yeni, bu kadar teknolojik, rasyonalist olması, bunları çalışmak, bir de o meslek-teknoloji ilgilerini birleştirmek hoşuma gitti. Başka da bir nedeni yok.

Bu tezinizi çok önemsiyorum. Hayat öykünüz açısından da, sizin belirlediğiniz bağlamda, meslek, onun konumu çok anlamlı ve açıklayıcı görünebilir. Bu doğrultuda bir şeyler sormak istiyoruz. Oryantalist-oksidentalist çalışmalar penceresinden baktığımızda nasıl bir yere oturuyor bu tez? Çünkü çok öncü bir çalışma. Belki o tarihe kadar bu anlamda Batı’daki herhangi bir şehrin mimarlık tarihiyle bu kadar “içeriden” uğraşan başka bir çalışma hatırlamıyorum açıkçası ve hakikaten sizin zihninizde şekillenen bir oksidentalizmden söz edebilir miyiz? Tabi o yıllarda sizin zihninizde yüklü post-Marksist kuramlar gibi şeyler aslında Türkiye’den kaynaklanmıyor. Sonuçta kuram da oradan geliyor. Bu anlamda tam bir oksidentalizm gibi görünmeyebilir. Kuram oradan olsa bile, konu seçiminin orası olmasını nasıl değerlendirirsiniz?

Güzel bir şekilde sordunuz. Çok tanımlanmış, bilinçli bir şey olmasa da, sanırım şöyle bir düşüncem vardı kafamın arkasında: Oraya gittiysem bu büyük bir fırsat benim için, önce onu anlamalıyım, orayı öğrenmeliyim gibi bir şey bu. Türkiye’yle ilgili konu seçmemek sanki hep baştan karar verdiğim bir şeydi. Oryantalizm meselesine geleceğim. Sonradan çok düşündüm bu meseleyi. Çünkü Amerika’da hâlâ şöyle bir beklenti var; Türkseniz, Hintliyseniz, Arapsanız kendi kontekstinizle ilgili tez yapacaksınız.

*Ve biraz da oraya bilgi aktarımının aracısı olacaksınız. Aslında nesnele-
seceksiniz.*

Aynen öyle. Ben herkese söylüyorum, Amerika’da Türkiye anlatmaktan çok bıkmış bir haldeyim. O söyleşide de yazmıştım. Benim Chicago üzerine, teknoloji üzerine, modernlik üzerine, Avrupa modernizmi üzerine çok oku-

3 Bilgi Üniversitesi Tasarım Yüksek Lisans Programı.

4 Sibel Bozdoğan, “Modernizm Öncesi/Öncüsü Chicago’da Mimarlık Mesleği: 1871-1909”, *ViyanaChicago: Metropol ve Mimarlık*, İhsan Bilgin (ed.), İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008.

muşluğum, yazmışlığım, ders vermişliğim var. Ama konferanslara hep Türkiye anlatmak için çağrıldım. Başka şekillerde de gördüm bunu. Mesela M.I.T.'de hocayken öğrencilerimiz arasında Hintli bir çocuk vardı. Rönesans çalışmayı çok istiyordu. Bu hayli tartışmalara neden oldu; yapabilir mi, yapamaz mı diye.

Tartışmada gizil olan şu mu: “Sen kimsin, dur bakalım, onun asıl sahibi biz varken...”

Aynen öyle. Sonra çocuk ısrar da etti, Princeton'a gitti, yaptı. Dilleri de öğrendi. Aynı şekilde bir başka öğrenci vardı, Adnan Morshed. Şimdi de ABD'de hoca. Bangladeş'ten gelmişti. “Latin Amerika mimarlığı çalışacağım” dedi. Ona önce “Olmaz, dil sorunun var” dediler. Çocuk gitti Portekizceyi öğrendi, İspanyolcayı öğrendi.

Peki, sizin yıllarınızda nasıldı?

Bu söylediğim örnekler benden genç; bunlar öğrenciler. Ben M.I.T.'de hocayken olan şeyler. Benim zamanımda alan çok belirsizdi. Mimarlıkta doktora yapmak diye bir şey yoktu. Mimarlıkta doktora yapanların doktoraları çoğunlukla sanat tarihi bölümlerindedir. Mimarlık bölümlerinde doktora azdı zaten. Bunu söylemek çok önemli. Dolayısıyla benimki zaten pek fazla kontekstini bulamamış bir çalışmadır. Gülrü (Necipoglu) doktora yapmıştır, Oleg Grabar'ın öğrencisidir. İslam mimarlık ve sanat tarihi diye çok tanımlı bir alan vardır. Benimki öyle değil. Hem disiplininin bir meslek, mimarlık olması nedeniyle bir marjinalite var. Bir de, artık işte ona gelebilirim belki, modern dönem çalışıp hele de sonradan yaptığım gibi modern dönemde Batı dışında bir konteksti çalışmak, Türkiye erken cumhuriyetini çalışmak var. Bu kitabın⁵ başında da yazdığım gibi, bu iki türlü marjinalize olmuş bir alan. Bu alana ne İslam, ne sanat tarihçileri bakıyor mimarlıkta, değil mi? İslam tarihi, İslam sanatı ve mimarlık tarihi kabaca 1800'e kadar gelir. Oleg Grabar'ın ilk kitabını düşünseniz, 1200'lere gelir, ikinci cilt de 1800'lere gelir; ondan sonra yoktur öyle bir şey. Çünkü modernite gelmiştir, değişmiştir, karışmıştır vs. Ama 20. yüzyıl mimarlık tarihçileri de modern mimarlık tarihçileri de, pek Türkiye'ye, Hindistan'a bakmazlar. Çünkü onlara göre de modernitenin bir merkezi vardır, oradan çıkmıştır. Diğerleri onun taklitleridir. Özgün bir şey değildir gibi bir savla ikili marjinalizasyonu var Türkiye gibi yerlerin. Neyse tekrar Chicago'ya dönelim.

5 Sibel Bozdoğan, *Modernism and Nation Building: Turkish Architectural Culture in the Early Republic*, Seattle: University of Washington Press, 2001 (Türkçesi: Sibel Bozdoğan, *Modernizm ve Ulusun İnşası: Erken Cumhuriyet Türkiye'sinde Mimari Kültür*, Tuncay Birkan (çev.), İstanbul: Metis Yayınları, 2002).

Chicago tezinizi çalışırken oradaki bir takım kişilerle olan ilişkilerinizden bahsedebilir misiniz?

Dediğim gibi o sırada mimarlık alanında doktora çok az. Şimdi baktığımda benim doktora tezim kısa bir şey; bugün ancak master tezi olabilecek bir şey. Ben Chicago'ya bir ay kadar bir arşiv çalışması için gittim. Tezin arşivi esas olarak bir mimarlık dergisi ve bazı meslek örgütlerinin dokümanlarıydı. Birinci el çalışmam oydu. Onun dışındaki daha çok ikincil kaynaklardan okunmuş bir şeydi. Philadelphia'da tez danışmanlığımı yapan hoca, Magali Sarfatti Larson, meslek sosyolojisindeydi. Onunla yapmıştım. İşte bir takım ilişkiler kurdum Chicago'da. İki tane önemli mimarlık tarihçisi Robert Bruegmann ve David Van Zanten sonradan o çalışmaya referanslar verdiler, ama yayınlanmadığı için fazla tanınmadı. O yıllardan sonra biliyorsunuz doktora çalışmalarında çok ince uzmanlaşmalar oldu. Ben de onu bırakıp Türkiye üzerine çalışmaya başladığım için o Amerikan tarihçiliğiyle olan ilişkiyi sürdüremedim. Öyle geçmişte kaldı. Buradaki (Bilgi Üniversitesi) derslerim, sergi ve öğrencileri Chicago'ya götürmek, o yüzden benim için çok değerlidir. Chicago'ya yeniden dönebilmek, o kadar iyi bildiğim bir şehre öğrencileri götürmek çok güzel oldu.

Hocam orada ODTÜ'yle mukayese imkânı buldunuz doğal olarak. ODTÜ'deki mimarlık, mimarlık tarihi eğitimiyle oradakini nasıl değerlendiriyorsunuz?

Şöyle bir duyguya kapıldım. Ben ODTÜ'yü -söylemesi ayıp- biricilikle bitirip gittiğimde oradaki derslerde bir süre "ben hiçbir şey bilmiyordum" duygusuna kapıldım. Aslında bir sürü gidenin başına gelen bir durum bu. Çünkü mimarlık tarihinde bazı dönemleri hiç görmemiştik, mesela 18. yüzyıl Aydınlanma çağı mimarisi gibi. Mimarlık eğitimine gelince, o da ilginç. Orada mesela çok fazla maketle, modelle, kocaman eskizlerle çalışılıyordu. Ben mimarlık tarihine geçmişim ama oradaki mimarlık öğrencisi çalışmalarını görünce mimarlığa yeniden heveslenebileceğimi de gördüm. Burada mimarlık jürilerini biliyorsunuz: daha çok teknik konular, merdiven niye burada değil vs. Orada daha kavramsal şeyler konuşulduğunu görünce mimarlık disiplinine de daha farklı gözle bakmaya başladım. Ama artık tarihi seçmişim. Bir de şundan kısaca bahsedeyim: Tam tezimi bitirirken, aslında demin dediğim paradigma kayması gündemdeydi: en azından benim o yıllarda yeni keşfettiğim düşünürler, yazılar. Belki Foucault ve Edward Said kırılması diyebiliriz. *Oryantalizm* kitabının tarihi 1978; ben 1983'te bitirdim doktoramı. O doktora yılları sırasında bir yandan Chicago tezimi yapar, Marksist literatürü kullanırken bir yandan da ilk defa Foucault'yu, Said'i okuyunca böyle bir allak bullak olma süreci yaşadım diyebilirim. Çok önemli o da. Nasıl ODTÜ'de Çağlar (Keyder)'la başlayan, Perry Anderson okumak-

la başlayan süreç formatif bir şeyse, ikinci kırılma ya da dönüşüm de o aradır. O arada, 1983'te doktora'yı bitirdim ama gene hiçbir şey bilmiyordum hissine kapıldım, sanki ancak o anda bir doktora'ya yeni başlayabilecek haldeydim çünkü dünyada yeni entelektüel dönüşmeler oluyordu.

Bu çok bilgece bir tavır: Bildikçe bilmediğini görmek...

Ama epeyce de sarsıyor. Bir sürü şey yaptım derken Edward Said'le düşünsel çerçeveler yeniden çiziliyor. Peki ben ne yapacaktım? Onun için kendime ayırdığım bir yılım var arada, 1983-84. Bir takım bağlantılarla Londra'da Architectural Association-AA'ya gitmeye karar verdim. Doktora sonrası işte bana küçük bir asistanlık buldular. Biraz British Council'dan para aldım. "Gideyim, orada öğrenci olayım yeniden" diye düşündüm. Çünkü onların mimarlık tarih-teori programının bir serisi vardı, önemli yeni entelektüel trendleri konu eden.

Tarih-teori-eleştiri birlikteliğine oldukça fazla vurgu yapan bir ekol bu, değil mi?

Aynen öyle. Zaten bu birliktelik ve onun temel kavramları ile ilk orada karşılaştım. O ders çok güzeldi hakikaten. Önemli kişiler geliyordu. Mesela Paul Hirst, Sami Zubaida gibi, belli alanları en iyi bilen kişiler gelip dersler verdiler. Biraz, tabii önemli kuram ve tartışmaların "süpermarketi" gibi bir yanı da vardı. Gelip mimarlık öğrencisine bir hafta hermenötik, bir hafta Foucault, bir hafta Braudel ve Annales Okulu vs. anlatıyorlardı.

Çok ilginç bir öykü anlattınız. ODTÜ'den başlamak, mimarlık gibi bir meslek okuluna gitmek, interdisiplinerliğin derinlikleri ve dehlizleri sanırım sizin o olgunlaşma yıllarınızın çok önemli uğrakları. Hâlâ daha devam ettiğini düşünüyorum. Fakat çalışmalarınızdan çıkardığınız sonuca göre, artık özerk bir mimarlık ve mimarlık tarihi meselesine vurgularınız biraz daha artmış gibi gözüküyor.

Çok güzel gözlemlediniz, çok doğru. Benim formatif yılarımda, yani doktora ve doktora sonuna kadar olan yıllarda, en fazla interdisipliner, mimarlık dışı fikirlerle, entelektüel trendlerle karşılaştığım ve uğraştığım zamanlar var. Bunu itiraf edeyim, herhalde insanın beyni gençken onun acayip bir okuma ve özümleme kapasitesi var: Benim için iki dönem var. Biri o Marksist teori, Annales okulu vs. dönemi ODTÜ'de. Diğeri de işte o Foucault, Said sonrası dönem.

Edward Said'le tanıştınız mı, çalıştınız mı?

Sadece gördüm ve dinledim. 1990'lı yıllarda M.I.T.'de bir el sıkışmışlığımız

da var. 1986 yılında Boston'daki MESA konferansında ilk defa gördüm. Çok meşhur bir toplantıdır. Bernard Lewis'le atışmaları benim için ufuk açıcı bir şeydi. Oradaydım. Onun için özellikle gittim Boston'a. Hatta slaytını çekmiştim, küçücük bir resmi var. Yani inanılır gibi değildi o tartışmanın keskinliği. Çok akıllı idi, hemen yanıt verebiliyordu. Yanında getirdiği bir şeyleri çıkartıyor, söylediklerini tarihsel somut bilgilerle destekliyordu.

Her neyse, Said tabii çok önemliydi. Bu iki dönem, entelektüel ve eleştirel çerçeveyi de belirlemiş oldu. Ondandır sonra ben biraz daha, bu sefer teori-den daha çok tarihçi olmanın önemine inandım.

Ama bağımsız sayılamaz herhalde bu iki yaklaşım..

Bağımsız değilse de, ben kendi sürecimde daha çok teorik olmuştum. Çok dağıldığımı düşünerek biraz daha ampirik çalışma yapma gereğini duydum.

1980 sonrası yıllar Türkiye için önemli. Bunu isterseniz Türk mimarlık tarihçiliğiyle veyahut Türkiye'deki mimarlık ve mimarlık tarihi ortamıyla ilişkilendirerek açalım. 1983'te Londra'ya geçtiniz. 1981-86 yılları arasında metinler yayınladınız Türkiye'de. Mimarlık dergisinde yayınlandı bunlar. Burada "modern mimarinin ötesi" diye bir kavram seçimiyle bir dosya da yayınlanmaya başladı.⁶ Postmodernizm tartışmalarıydı bunlar. Bu anlamda, Batı'dan Türkiye'ye 'bilimsel' bir aktarımın da öncülerinden sayılabilirsiniz sanıyorum. Hatta o güne kadar, bu tartışmaları o kadar güncel ve taze yakalayan bir başka dosya konusu da hatırlamıyorum. Bu dosya, Türkiye mimarlık ortamına ve tarihçilerin ortamına ne kattı? O zamanki Türk mimarlık tarihi ortamıyla ilişkilendirerek, on yıl öncesi ve on yıl sonrasını da kapsayarak neler söylersiniz?

Ashında şöyle söyleyeyim, o dosyayı hazırladığımızda, 1984'te Türkiye'ye yeni dönmüştüm. Hem Philadelphia, hem Londra yıllarının birikimiyle döndüğüm için, dediğiniz doğru, çok tazeydi bütün o yeni akımlar: neo-rasyonalistler, postmodernizm vs. Bunların hepsi yeni çıkmış şeylerdi. Çok zevk alarak o dosyayı yaptım ve o sırada o dersleri de verdim. Fakat o sıralarda yavaş yavaş 1980 sonrası, Özal, kopmalar vs. yaşanıyordu. Şu da oldu sanırım, mimarlık öğrencileri artık piyasaya iş yapmaya, mimarlığın kendi otonom alanına gitmeye daha çok başladı. Mimarlık öğrencileri artık iş yapmak, para kazanmak istiyorlardı. Postmodernin, ardındaki eleştirel çerçeve,

⁶ Sibel Dostoğlu (Bozdoğan), "Tarih, Mimarlık Tarihi ve Bazı Kavramlar", *Mimarlık*, sy. 165, 1981, s. 7-11; "Mimarlık Tarihi Üzerine Notlar", *Mimarlık*, sy. 184, 1982, s. 11-14; "Bir Toplantı Bir Tartışma: Mimari Kültür İçin Bir Çerçeve", *Mimarlık*, sy. 196, 1983, s. 16-18; "Sunuş: Modern Mimarlığın Ötesi", *Mimarlık*, sy. 204, 1984, s. 17-21; "Colin Rowe ve Bir Uzlaştırma Kuramı", *Mimarlık*, sy. 207, 1984, s. 7-13; "Modernizmin Ötesi Tartışmalarında Klasisizm Sorunu", *Mimarlık*, sy. 217, 1985, s. 19-23.

kuramsal derinlik vs. göz ardı edilerek bir imajlar koleksiyonu olarak algılandığını da düşünüyorum. Bu genelleme değil ama bir takım mezunlar yavaş yavaş ofislerini açıp binalar yapmaya başladılar. 1980'in Türkiye için çok önemli bir dönüşüm noktası olduğu muhakkak. Sadece Türkiye değil, işte Thatcher'la, Reagan'la başlayan, bütün dünyada yaşanan liberal ekonomi, globalleşme vs. ile artık, mimarlık öğrencisi bizim zamanımızdaki gibi biraz da naif bir şekilde "Toplumsal problemleri mimarlıkla çözeceğiz" gibi şeylerin olmayacağını daha baştan bilir oldu. Kendi disiplininin içsel alanına dönmeye başladı mimarlık öğrencileri. İşte o zaman mimarlık tarihi de daha ayrı bir şey olarak yerini bulmaya başladı. Benim hikayem şöyle bitiyor: Ben Türkiye'ye iki yıl geldim, o sırada da Sedat Hakkı çalışması yaptım. Bir monograf hazırlanacaktı. Ağa Han Vakfı, Süha Özkan ve Engin Yenil'la birlikte bana da bu projede çalışmayı teklif etmişti. Sedat Bey hastaydı o yıllarda, bir yıl süren söyleşilerimiz oldu. Çok öğreticiydi benim için. Sedat Bey, biliyorsunuz biraz da zor bir insan olarak bilinir, ketum. İlk defa beni arşivine soktu, o Cumhuriyet caddesindeki evinin üst katında. O çizimlerin hepsine bakabildik. İşte biliyorsunuz 1987'de o kitap yayınlandı.⁷ Kitabı gördü, öldü. İki olay arasında bir sebep-sonuç ilişkisi olduğunu zannetmiyorum ama bana hep bunun şakasını yaparlar.

O kitap Türkiye'nin ilk mimar monografilerinden biridir.

Evet, evet, o Türkiye'de bir ilkti. Daha önce Hasan Fathy çıkmıştı, Ağa Han'ın Mimar kitaplarından. O Sedat Hakkı kitabını yaparken, benim kendi kitabımın⁸ fikri de kafamda oluşmaya başladı. Ben aslında "Modernizm ve Ulusun İnşası" üzerine o yıllarda çalışmaya başladım. Kitap 2001'de çıktı ama böyle bir on yıl filan var öncesinde. O süre içinde hayatım çok güçlü. Çünkü bir yandan M.I.T.'de ders veriyorum, yazları Türkiye'ye geldiğimde kitabın araştırmasını yapıyordum.

Kitaptan önce 1990-2000 arasında birçok yayınınız var. Mesela Reşat Kasaba'yla editörlüğünü yaptığınız kitap.⁹

Şimdi onu söyleyeceğim, o gerçekten çok önemli. Onun fikri böyle bir gün, benim hayat boyu en iyi meslektaşım ve arkadaşım olan Reşat Kasaba ile konuşurken çıktı. O yıllarda ben M.I.T.'de hocayım. Bir takım olanaklar var, niye dedik biz bir konferans yapmıyoruz. O yıllar Türkiye'nin çok ilginç,

7 Sibel Bozdoğan, Suha Özkan ve Engin Yenil (haz.), *Sedat Eldem: Architect in Turkey*, New York: A Mimar Book, Concept Media, 1987.

8 Sibel Bozdoğan, *Modernizm ve Ulusun İnşası: Erken Cumhuriyet Türkiye'sinde Mimari Kültür*, Tuncay Birkan (çev.), İstanbul: Metis Yayınları, 2002.

9 Sibel Bozdoğan ve Reşat Kasaba (der.), *Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik*, Nurettin Elhüseyini (çev.), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998.

ümitli bir dönemi. Modernlik, ulusal kimlik vs. türü şeyler ilk defa sorgulanıyor. O kitaptaki akademisyenlerle, (Nilüfer Göle, Şerif Mardin, Murat Belge gibi) bir konferans yapsak diye başladı. Projeyi yazdık ve para çıkınca tabi birden bire o iş ciddi bir şey haline geldi. O kitaptaki herkesi Boston'a toplayabildik. Türk modernitesinin ve ulusal kimlik inşasının interdisipliner sorgulaması açısından bir anlamda ilkti. Sonra başkaları, başka kitaplar çıktı ama hâlâ bizim kitaba hayli referanslar var. Bir de konferansın kendisi çok heyecanlı oldu. Bir çok insan geldi Boston'a. Bu arada tabi konsolosluktan insanlar da geldiler. Bazı şeylerden hoşlanmadılar. Murat Belge'nin konuşmasından hoşlanmadılar. İnanılmaz heyecanlı ve gergin bir konferans oldu. Konferans 1994'de idi, 1997'de de kitabı çıkardık Reşat'la. Oradaki önsözümüzü hatırlıyorsanız, o benim için biraz mimarlıktan öte Türk çalışmalarına ve bu yeni sorgulamalara –kimlikti, nasyonalizmdi, ulus inşasıydı- girmem açısından çok önemli bir çalışmaydı. Zaten o insanlar MESA toplantılarında hep birlikte olduğumuz insanlardı. Çağlar Keyder, Haldun Gülalp, Jenny White, Şevket Pamuk en başta olmak üzere. Bu insanlar benim o yıllardaki çevremi en önemli kişileri oldular, mimarlığın ötesinde. Bunların da etkisiyle kitabımın fikri iyice olgunlaşmaya başladı. Bir yandan erken cumhuriyetin mimarlık tarihi var ama bunun yanında bir ulus ve kimlik inşası ve toplumsal tarihçilik içinde çalışma da var.

Uluslararası bağlamla ilişkilendirme meselesini de öncelediniz...

Aynen öyle. Amacım o, ama ne kadar zor bir iş olduğunu yazarken anlıyorsunuz. Çünkü önsüzünde de söylemiştim. Tam şöyle bir dilemma: Amerika'da modern mimarlık tarihçileri var. Bunlar erken Cumhuriyet'in modern mimarlığına ilgi duyarlar. Ama şimdi onlara yazıyorsanız onun yazılış biçimi çok farklı. Onlara temel bir takım tarihsel bilgileri vermeniz gerekir: Cumhuriyet 1923'te ilan edildi, devrimler neydi vs. Onlar olacak kitapta. Öte yandan Türkiye çalışmaları camiasına da işte *ploti* nedir gibi mimari tarifleri söyleyeceksiniz. Zordu. Onun için uzadı. Bunu nasıl kıvracağımı keşfedene kadar çok uzadı. Zaten full time ders veriyorum. Çocuğum da vardı. 2001'de ancak o şekilde çıktı. O kitap biliyorsunuz iki tane ödül aldı. O ödüller beni çok mutlu eden ödüller. Bir tanesi Alice Davis Hitchcock Ödülü, Amerikan mimarlık tarihçilerinin ödülü.¹⁰ 1946'dan beri veriliyor. Ödülü alınca internet sitesine bakmıştım, benimki gibi bir kitap yoktu. Bütün ödüller barok sarayları, rönesans bahçeleri gibi kitaplara verilmiş; yani Batı dışında çok az şey var. Bir iki tane Batı dışında konu varsa onlar da İslam sanatı, Japon mimarlığı gibi konular olabilir ama modern yok. Onun için o ödül kendimi çok iyi hissetmemi sağladı. Bir de Köprülü Ödülü

¹⁰ The Society of Architectural Historians, Alice Davis Hitchcock Award for the most distinguished work of scholarship.

gelince,¹¹ hani o yapmaya çalıştığım şeyi yaptığımı, iki camiaya da hitap edebildiğimi görüp çok sevindim.

Bu anlamda Amerika'da modern Türk mimarlığı ve tarihi çalışmalarının kabul görmesine de önemli bir katkınızın olduğunu söyleyebilir miyiz?

Övünme olarak anlaşılmasın ama biraz öyle olduğunu düşünüyorum. Şöyle söyleyeyim, direkt benim bir katkı değil de zaten kaynamakta ve ortaya çıkmakta olan bir alanda ilk çalışmalardan birini yapmaktı o. M.I.T.'deyken benim dokuz on tane doktora öğrencim vardı. Başka yerlerdeki doktora öğrencilerini de biliyorum. Bunların hepsi Mısır'dan, Hindistan'dan, Çin'den, şuradan buradan gelmiş öğrenciler ve herkes bu tür çalışmalar yapmak istiyordu. Bu ödül biraz onları cesaretlendiren bir şey oldu.

Batı'yı şimdilerde, sizin deyiminizle "kaynatan" ve onu tetikleyen Doğulu bir istek var. Biz aslında tersini biliyoruz oryantalizm tartışmalarından. Batı Doğu'yu incelemek ister ve bir takım sosyal, politik süreçlere daha yakından bakmak ister, bunun için bir takım programlar açar vs. Siz aslında durumun değiştiğinden bahsediyorsunuz..

Evet. Bir de şu oldu. Bundan sonra gençlerin çalışmalarıyla, o kontekstlerden, o ülkelerden gelip, dilleri bilen, arşive, malzemeye ulaşan ama Batı'daki teorik çerçeveleri de öğrenen insanlar Batı dilleriyle bu tezleri yazmaya başladılar.

Şunu da diyebilir miyiz? Aslında Batı dillerini ve Batı geleneklerini kendi toplumunkilerden daha iyi bilen bir nesil, kendi gelenekleriyle biraz mesafelenmiş bir nesil değişiyor, başka bir nesil geliyor artık.

Doğrudur. Benim için, benim neslim için çok doğru. Şimdilerde kendi geleceğini de çok iyi bilen insanlar gelmeye başladı yeni yeni. Mesela ne bileyim bu yıl M.I.T.'de Yavuz Sezer var, mimarlık tarihi ve teorisi bölümünde. Benim yıllarımda gelen Türk öğrencilerden çok farklı bir profili var onun; Osmanlıca okumasıyla, arşiv çalışmasına aşinalığıyla farklı... Ben ve bana yaşça yakın akademisyenler, Batı'yı bilerek, o dilleri bilerek başladık. Aslında şu da ilginçtir. Benim neslimden Gülru (Necipoglu), Zeynep (Çelik) gibi arkadaşlarım İstanbul kökenli akademik ailelerden geldiği için onların, mesela Gülru'nun Osmanlı araştırmacısı olması bence tesadüf değil. Benim Ankara ve Cumhuriyet çalışmam da, tam Cumhuriyet çocuğu Ankara'lı bir aileden gelmemle ilişkili olsa gerektir. Bu bana çok önemli geliyor. Empati diyebilirsiniz. Yapacağınız konuyla kişisel bir ilişki, bir bağ çok önemli.

Sizin hayat öykünüze baktığımızda şimdi çok daha iyi anlama imkanı-muz oluyor. Çalışmalarınızla da ilişkilendirdiğimizde, tavrınızda muhalif

11 Turkish Studies Association, M. Fuat Koprulu Book Prize.

ve mütereddit olma hallerini gözlemliyoruz. Bu, süreç içerisinde ağırlık merkezi değişmiş bir şey. Bazen muhalif olma bazen mütereddit olma halinin gün yüzüne çıktığı oluyor. Muhalefet derken, mesela siz de bahsettiniz bir yerlerde, sömürgeciliğe muhalefet var ama bir taraftan da buradaki İslamcılığa muhalefet var. Modern harekete muhalefet var ama onun bir eleştirisi olan postmodernizm muhalefetine de muhalefet var. Bu tereddüt zaviyesinden baktığımızda, aslında ne o ne de o, hem bu hem de şu gibi bir diliniz var. Ne modern ne post modern mesela. “Bu aslında bir başka pozisyonu tanımlamaya doğru götürür mü bizi?” diye düşünmek isteriz. Şöyle bir şey mesela: Şu an evrensel planda söz sahibi, söz söyleyebilecek bir mimarlık tarihçisinin, bir Türk mimarlık tarihçisinin, özellikle vurguluyorum, veya Hindistan mimarlık tarihçisinin, veya Mısırlı mimarlık tarihçisinin -ama Amerikalı değil- hasılı bu sözü söyleyecek olanın aslında mecbur olduğu bir pozisyon mudur muhalif ve mütereddit olmak?

Şimdiye kadar geldiğimiz en ilginç nokta buydu diyebilirim. Bu çok hoş bir gözlem. Aslında bunun belki biraz kişilikle ilgili yanları da var. Çünkü ta eskilere ODTÜ’ye, solculuğa gittiğimde de ben kendimde benzer şeyler görüyorum. O yıllarda Halkın Kurtuluşu var, Dev-Genç var. Şimdi ben ve gene birkaç arkadaşım bu örgütlerin inatla dışındayız, Fransız yeni solu, Althusser, Poulantzas filan okuyoruz. Hatta o zaman Levent Resul vardı bizim öğrenci liderlerinden. Hapislere girmiş, çıkmış. O bir isim takmıştı Ç.B.S. diye, Çizgisi Belirsiz Sosyalist. Beni de o kategoriye koymuştu. Şimdi dönersek, böyle bir konum mecburî midir? Bu konum, sanıyorum bizimki gibi böyle yurtdışına gidip birden farklı ortamda bulununca, iyice ortaya çıkan bir şey var. Mecburî mi bilmiyorum, mecburî lafını da kullanmak istemem. Çünkü o da bir determinizm gösteriyor. İngilizce “positionality” diye bir laf kullanacağım, konuma göre kendinin de farklı (ama değişken) bir yerde durduğunu görmek diyebiliriz. Şöyle söyleyeyim: Bazen Amerika’da herhangi bir ortamda Amerikalılarla konuştuğunuzda görürsünüz ki Türkiye’yle ilgili hiçbirşey bilmiyorlar veya o kadar saçma sapan şeyler söylüyorlar ki birden milliyetçi kesiliyorsunuz. Buraya geliyorsunuz, milliyetçilerimiz o kadar vahim ve ürkütücü şeyler söylüyorlar ki, birden ya Batıcı oluyorsunuz ya postmodern. Kiminle konuştuğunuza bağlı olarak değişiyor insanın pozisyonu. Akademik, entelektüel hayatımda hep bunu hissettim, her alanda. Mesela, kimlik konusuna gelirse, ortamına bağlı olarak, kendimi bazen Türk, bazen kadın, bazen de mimar olarak tanımlayabilirim.

Modern insanın macerası denebiliyor buna.

Evet. Bir başka örnek: kadınların uğradıkları haksızlıkları, baskıyı, hatta şiddeti görünce Türkiye’de çok feminist buluyorum kendimi. Amerika’da ise

bazı feministlere tahammül edemiyorum. Hatta benim feminist teori öğreten M.I.T.'deki bir arkadaşım “Sen hiçbir zaman feminist teoriyle tam bağdaşamadın. Bunun nedeni de, galiba sende hem çok sevdiğin bir baba figürü, hem o babayla birlikte ulus figürü var” diyerek bana böyle bir psikanalitik teşhis koymuştu.

Hocam isterseniz ikinci bölüme geçelim. Türk mimarlık tarihinin özellikle Cumhuriyet dönemindeki macerasını bize nasıl özetlersiniz? Bir takım köşe taşlarını nasıl yorumlarsınız? Mimarlık tarihyazımının dönemlendirmesini nasıl yapıyorsunuz? Yeni literatürle ilgili neler söylersiniz?

Türk mimarlık tarihi dediğimizde, zaten bunun bir disiplin olarak ortaya çıkması en sonuyla Osmanlı, erken Cumhuriyet. Hepsinden önce Ahmet Ersoy'un en ince ayrıntısına kadar çalıştığı 1873 *Usûl-i Mi'mârî* var. *Usûl-i Mi'mârî* çok önemli bir text ama biraz da tek başına duruyor. Esas mimarlık ve sanat tarihi dediğimiz disiplinin oluşması Cumhuriyet devrine, Celal Esat Arseven ve onun jenerasyonuna denk düşüyor diye düşünüyorum.

Bizim Gülrü'yla (Necipoglu) en son yaptığımız konferansta zaten bu konuyu irdelemiştim ve *Muqarnas* dergisinde de çıktı.¹² O konferansta çıkış noktamız şuydu: Erken Cumhuriyet'te ulus inşasıyla birlikte ulus inşasının bir parçası olarak mimarlık ve sanat tarihi de gündeme geliyor. Fakat burada da aslında çok ilginç bir şey var. İlk jenerasyon mimarlık tarihçileri, (Celal Esat Arsevenler, biraz daha genç ama Oktay Aslanapa, bu arada İsmail Hakkı Baltacıoğlu gibileri), bir yandan bir ulus inşasının parçası olarak mimarlık tarihi yazdıkları için çok anti-oryantalistler. Çünkü o zamana kadar Türk mimarlığı diye bir şey zaten pek yok ama olanı da hep Batılı oryantalistler çalışmış. Onların da genel kanısı “Türk mimarlığı diye bir şey yoktur” şeklinde. “İslam mimarlığı içinde esas mimarlık Arap ve Fars mimarlığıdır. Türkler de göçebe bir millettir, onlardan yerleşik bir kültür, özgün bir sanat çıkmaz” diyen pek çok mimarlık tarihi eseri var Batı'da yazılmış. İşte bunlara bir tepki olarak anti-oryantalist bir tavırla yazıyor, bu ilk nesil. Mesela yazımda da örnek olarak kullandığım metin Celal Esat'ın *Türk Sanatı*'dır. Biliyorsunuzdur belki, o ilk olarak 1928 yılında eski yazı olarak basılıyor, defalarca da yeni Türkçeyle yeniden basılıyor. O *Türk Sanatı* çok paradigmatic bir metin. Bütün olayı anlamak için ona bakılabilir bence. Çünkü anti-oryantalist bir tavırla şunu söylemeye çalışıyor Arseven: “Türklerin özgün bir mimarlığı vardır; bu İslam mimarlığı diye bir genel bir çerçevenin içinde atılmamalıdır. Diğer İslam mimarlıklarından çok farklıdır; bir öyküsü vardır, Orta Asya'dan Anadolu'ya kadar sürekliliği vardır.” Zaten Celal Esat

12 Sibel Bozdoğan, “Reading Ottoman Architecture through Modernist Lenses: Nationalist Historiography and the ‘New Architecture’ in the Early Republic”, *Muqarnas*, sy. 24, 2007, s. 199-221.

Türk Tarih Kurumu'nda da önemli bir rol oynuyor. Aslanapa ise Alman ekolünden. Benim ilgimi çeken, bu tarihçilerin yaptıkları çok önemli, anti-oryantalist gözlemler. Mesela Celal Esat, *Türk Sanatı*'nın girişinde, Arap minaresi, İran minaresi ve Türk minaresinin farklılıklarına dikkat çekip, Batılı tarihçilerin "İslam Mimarlığı" nı tekil ve topyekun bir kategori olarak tanımlamalarını eleştirirken aslında Edward Said'den yıllarca önce çok doğru gözlemler yapmış oluyor. Fakat bu anti-oryantalist duruşu, hemen bir adım ötesinde bu sefer tamamen oryantalist bir şeye dönüyor. Yani Türk minaresi diğer iki minareden farklı olmakla kalmıyor, bunlardan üstün oluyor; daha rasyonel, daha sade, onlardan daha modern vs. İşte ben o yazımda tarihin modernist ve nasyonalist milliyetçi gözlüklerle okunması diyebileceğimiz konuya değindim.

O konferansta değindiğimiz gibi: "Bir yanda Batılı oryantalist tarihçilerin indirgemeci çerçeveleri var. Bir yandan da yerli nasyonalist tarihçilerin bunlara cevap vermek adına ama kendi yaptıkları başka indirgemeler var. Biz bunu açalım" diye düşündük. Başlığı da çok dikkatle seçmeye çalıştık: Lands of Rûm ya da Diyar-ı Rûm. Cemal (Kafadar)'ın da çok güzel bir konuşması vardı başında, Rûmilik üzerine. Türkiye vs. gibi laflar kullanmak istemedik. Çünkü modern öncesi dönemde zaten nasyonalist kategorileri kullanmak anakronizm oluyor. Öyle bir hataya çok düşülüyor ama biz "Onu nasıl önleyebiliriz" diye düşünerek bir başlık koyduk.

Şimdi gelelim tekrar bu mimarlık tarihi yazıma. Birincisi o ilk ulus inşası jenerasyonu var; bir yandan milliyetçi, bir yandan da modernist. Yani Celal Esat gibi birisi hem *Türk Sanatı*'nı yazıyor, hem de *Yeni Mimari* kitabını yazıyor, hemen hemen aynı yıllarda. Bu bana o çok ilginç geliyor. Bir yandan yeni mimarlara Avrupa modernizmini anlatan şeyler yazıyor. Avrupa modernizmi benimseniyor. Bir yandan da hep şöyle şeyler söylüyor: "Bizim geleneğimiz modernizme çok yatkın rasyonel bir gelenektir, dolayısıyla modernizm bize yabancı değildir." Ben buna "*national modern*" düşüncesi diyorum, yani moderni alıp onu ulusa mal etmek. O, erken Cumhuriyet'in belki de en belirgin tavrı. Ama sadece bizde değil, İtalyanlar da onu yapıyor. Bu son Sedat Hakkı Sergisi'nde bir makalem var.¹³ Biraz atladım, ama orada Sedat Hakkı'nın erken döneminden bahsediyorum, orada da İtalyanlarla – İtalyan'ların, Avrupa modernizmini daha "Akdenizli" ve "İtalyan" olarak tanımlama çabalarıyla kıyaslıyorum. Erken Cumhuriyet Türkiye'sinde de Avrupa modernizmi, o "*modern movement*" dediğimiz akım alınıyor ama onun yabancı bir şey olmadığı bir "*import*" olmadığı, aslında kökenlerinin kendi ülkemizde olduğu kanıtlanmaya çalışılıyor hep.

13 Sibel Bozdoğan, "Unutulmuş Bir Başka Sedat Eldem Çizgisi: Makine Çağına Karşı Lirik Bir Anadolu/Akdeniz Esintisi", *Sedat Hakkı Eldem II: Retrospektif*, Bülent Tanju ve Uğur Tanyeli (haz.), İstanbul: Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi Yayınları, 2009, s. 14-23.

Sonra Doğan Kuban, Aptullah Kuran jenerasyonu geliyor. Onlarda da bence ilk paradigmanın devamı olabilecek bir takım şeyler var. “Türk mimarlığı” mesela. Bu arada “Türk” meselesine ben çok takılıyorum. *Usûl-i Mi‘mârî-i Osmânî*’de üç tane Osmanlı başlığı var. Celal Esat 1924’te Fransızca yazdığı bir sanat terimleri sözlüğünde aynı resimleri kullanıyor ama altında “Türk başlığı” yazıyor. 1873’te Osmanlı olan 1924’te artık Türk. Yani Osmanlı’nın milliyetçi gözlüklerle yeniden okunması söz konusu. Aynı şekilde, *Usûl*’de esas olan “Osmanlı” mimarisiyken mesela; 1940’larda Sedat Çetintaş’ın Türk Mimari Eserleri kitabında, Osmanlı artık çok daha uzun ta Orta Asya’dan başlayan ve bugüne kadar gelen bir büyük sürekliliğin içinde bir devir olmaya başlıyor. Yani “Türk mimarlığı Osmanlı’dan önce de vardı, ondan sonra da olacak” anlamında bir şey. O çerçeve değişikliği Cumhuriyet’le başlıyor.

Bir şey daha var: bu ikinci jenerasyon, daha çok mimar kökenli mimarlık tarihçileri: Doğan Kuban gibi Aptullah Kuran gibi. Gülru Necipoğlu bu son Sinan kitabında¹⁴ çok güzel anlatır: Mimarlar tarihe daha operasyonel olarak baktıkları için mimarlığın kendi değerleriyle, form, mekan, tipoloji vs.nin gözlükleriyle bakmışlardır. Mesela Gülru’nun hep üzerinde durduğu gibi Doğan Kuban, Behçet Ünsal gibi tarihçiler Osmanlı mimarlığının evrimini hep böyle, kendi iç rasyonelitesi olan plan tipleriyle çalışmışlar, daha çok formla ve plan tipiyle ilgilenmişlerdir. Mesela dekorasyonla, duvardaki yazı-larla pek ilgilenmemiştir modernist mimar formasyonlu tarihçiler. Gülru’nun bir mimarlık tarihçisi olarak en büyük katkısı mimar kökenli mimarlık tarihçilerinin çok bakmadığı konulara, mesela patronaj ve patronlar (banilik), vakfiyeler, yazılı kaynakların okunması gibi şeylere bakmasıdır.

İkinci bir mesele de Türk mimarlık tarihi yazımında erken Cumhuriyet’ten beri var olan bir temel kabul ki şimdilerde nihayet değişiyor. O da 18. Yüzyıl ve sonrasının “Klasik Osmanlı ile şayikasına ulaşan mimarlığımızın bir de-jenerasyonu, bir kontaminasyonu (kirlenmesi)” olarak görülmesi. İsmail Hakkı Baltacıoğlu Aksaray’daki Pertevniyal Valide Camii için “Bir gotik kilise yapmışlar, cami demişler” diyor. Bu gerileme ve dejenerasyon teorisi bizim mimarlık tarihimizin çok yakın zamana kadar temel paradigmasıydı. İşte şimdilerde bu, eleştirilmeye, yıkılmaya başladı ve yeni çalışmaların çoğu 18., 19. yüzyıla yoğunlaştı. Mesela 18. yüzyıla ilgili Shirine Hamadeh’nin yeni kitabı,¹⁵ Tülay Artan’ın tezi ve çalışmaları, 19. yüzyıl için ise Ahmet Ersoy’un inşallah yakında kitap olacak olan Abdülaziz Dönemi tezi,¹⁶ Zeynep Çelik’in

14 Gülru Necipoğlu, *The Age of Sinan: Architectural Culture in the Ottoman Empire*, London & Princeton, NJ: Reaktion Books & Princeton University Press, 2005.

15 Shirine Hamadeh, *The City’s Pleasures: Istanbul in the Eighteenth Century*, Washington: Publications on the Near East, University of Washington Press, 2007.

16 Ahmet Ersoy, *On the Sources of the ‘Ottoman Renaissance’: Architectural Revival and its Discourse During the Abdülaziz Era (1861-76)*, Doktora Tezi, Harvard Üniversitesi, 2000.

şimdi yeni çıkan kitabı.¹⁷ Bu arada Zeynep Çelik'in en son çıkan kitabı karşılaştırmalı analiz olması açısından da çok önemli. Zeynep orada Osmanlıların Lübnan'da, Suriye'de yaptıkları kentsel müdahalelerle Fransızların Cezayir ve Fas'ta yaptıklarını karşılaştırıyor.

Biraz daha çabuk ve sadede gelmeye çalışayım. Son yıllarda 18., 19. ve 20. yüzyıllar üzerine hakikaten bence çok değerli çalışmalar üretilmeye başladı. Hatta şu anda yapılan çalışmalar kitap haline geldiğinde böyle bir iki yıl içinde 20. yüzyıl da çok derinlemesine çalışılmış olacak. Benim kitabımdan sonra mesela Zeynep Kezer Ankara üzerine bir tez yaptı,¹⁸ daha kitap olmadı. Esra Akcan'ın tezi Columbia'da yeni bitti ve yeni bir kitap yayınladı Türkçede: *Çeviride Modern Olan*.¹⁹ Elâ Kaçel Cornell'de 1950'liler üzerine tezini geçen sene bitirdi.²⁰ İnşallah kitap olacak. Bu tezde Ela Haluk Baysal, Melih Birsnel gibi mimarlara bakti ki bunlar hep "biraz iyi kaliteli işler yapmışlardır ama nihayetinde piyasa mimarı" olarak geçiştirilmiştir. Elâ Kaçel'in çalışması o yüzden çok güzel. İle de teorik yazı yazmamış, bir Sedat Hakkı veya Turgut Cansever olmamış 20.yüzyıl mimarların da önemine işaret ediyor. Demek istediğim, şu anda epeyce bir genç araştırmacı ve akademisyen var, Türkiye'de mimarlığı böyle daha entelektüel ve toplumsal boyut içinde çalışan. Bu saydıklarımın çoğu Amerika'da yapılan doktoralar ve benim bildiklerim...

Türkiye'de de tabii çok önemli, değerli şeyler yapılıyor. Mesela en başta Uğur Tanyeli İstanbul'da, Ali Cengizkan ODTÜ'de, Ankara'da. Bunların yaptıkları çalışmalar bence çok önemli. Ben çok yararlanıyorum. Fakat iş ilk baştaki konuştuğumuz konuya geliyor. İngilizce yazılmayınca bilinmiyorlar. Ben Ali Cengizkan'ın *Modernin Saati* kitabını²¹ Amerika'daki Mimarlık Tarihçileri Cemiyeti'nin dergisinde tanıttım.²² O zaman derginin editörü Zeynep Çelik'ti. Türkçe bir kitap olmasına rağmen oraya tanıttık Ayrıca ODTÜ'de

17 Zeynep Çelik, *Empire, Architecture, and the City: French-Ottoman Encounters, 1830-1914*, Washington: University of Washington Press, 2008.

18 Zeynep Kezer, *The Making of a Nationalist Capital: Ideology and Socio-Spatial Practices in Early Republican Ankara*, Doktora Tezi, University of California Berkeley, 1998.

19 Esra Akcan, *Çeviride Modern Olan: Şehir ve Konutta Türk-Alman İlişkileri*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2009.

20 Elâ Kaçel, *Intellectualism and Consumerism: Ideologies, Practices and Criticisms of Common Sense Modernism in Postwar Turkey*, Doktora Tezi, Cornell Üniversitesi, 2008.

21 Ali Cengizkan, *Modernin Saati: 20. Yüzyılda Modernleşme ve Demokratikleşme Pratiğinde Mimarlar, Kamusal Mekan ve Konut Mimarlığı*, Ankara: Mimarlar Derneği ve Boyut Yayınları, 2002.

22 Sibel Bozdoğan, "Modernin Saati. 20. Yüzyılda Modernleşme ve Demokratikleşme Pratiğinde Mimarlar, Kamusal Mekan ve Konut Mimarlığı (The Hour of the Modern: Architects, Public Space, and Housing in Modernization and Democratization Practices of the Twentieth Century) by Ali Cengizkan", *Journal of the Society of Architectural Historians*, vol. 63, no. 1, 2004), pp. 116-119.

şimdi gençler de var: Elvan (Altan Ergut) var. Belgin Turan (Özkaya) Sevil Erginsoy, Haluk Zelef gibi. Bir mimarlık tarihi çekirdeği oluşturdukları orada. Onların öğrencilerini de hesaba katarsak alan çok bereketlenmeye başladı, onu demek istiyorum. Henüz belki kitap olarak az olabilir ama böyle üç beş yıl içinde başka kitapların da çıkacağını düşünüyorum.

Şu anda benim gördüğüm, mimarlık tarihinde özellikle de geç 19. ve 20. yüzyıla ilgili nerede ne yapılıyor? Bir Boğaziçi var, Tarih bölümü içinde mimarlıkla uğraşan, Ahmet Ersoy'un, Çiğdem Kafescioğlu'nun, Paolo Ghirardelli'nin öğrencileri. İTÜ'de Afife Batur'un öğrencileri, ODTÜ'de Ali Cengizkan ve yukarıda zikrettiğim grup var.

Farklı yöntemler kullanıyorlar değil mi?

Evet. Boğaziçi tarih bölümü, İTÜ ve ODTÜ mimarlık okulu. Yıldız'da mimarlık okulu. Bülent (Tanju) ve Uğur (Tanyeli)'un öğrencilerini ben çok tanımıyorum. İTÜ'deki birkaç öğrencinin komitesindeyim ama Yıldız'dakileri pek bilemiyorum.

Osmanlı tarihine ilişkin de çok ciddi çalışmalar yapıldı. Mehmet Genç'in çığır açıcı çalışması mesela. Kuruluş, yükseliş, gerileme paradigmasına itirazlar etti. Nasıl bir çöküş ki, Baki gibi bir adam çıkıyor, musikide zirveyi yakalıyor. Aynı zamanda asıl sosyal teori ve sosyolojide biraz mimarlığa ve şehir tarihine yakın çok ciddi çalışmalar oldu. Aslında bütün bunlardan mimarlık tarihi de payını alarak zenginleşiyor. Sizin Modernizm ve Ulusun İnşası çalışmanıza da bir çok atıf var. İnsan interdisipliner bir mantıkla okurken bir sürü yeni kapılar açıyor. Bunlar hep herhalde bu saydığımız isimlerden sonra önümüzdeki dönemde daha da zenginleşecek..

Mutlaka. ben çok genel olarak, çok kaba değindim. 18. ve 19. yüzyıl Osmanlı çalışan arkadaşlar çok önemli şeyler yaptılar. Orada inanılmaz zengin bir modernleşme olduğunu ortaya çıkarmak, modernliğin ilk Cumhuriyet'in tekelinde olmadığını göstermek. Bu bana çok önemli geliyor. 20. yüzyıl da, benim kitapla başlayan bir süreçte devam ediyor. Şimdi 1950'liler çalışan üç beş kişi daha var benim bildiğim kadarıyla Amerika'da.

Erken cumhuriyet çalışılıyor, evet 19. yüzyıl da tamam. Bu bir trend de aynı zamanda. Tabii aradaki mesafe arttıkça da tarihçinin ilgi alanına giriyor. Bu çalışmalar 1950'lere kadar geldi ve burada kaldı gibi görünüyor. Acaba 60'lar, 70'ler, 80'ler mimarlık tarihçisinin ilgi alanına giriyor mu? İnceleme nesnesi ne kadar "uzak" olmalı? Güncel meseleler üzerinden konuşarak mimarlık tarihçisi olunabiliyor mu? O konuşana tarihçi diyebilir miyiz? Mesela bir mimarın monografisini yazan bir adam tarihçi midir?

Çok güzel. Üzerine düşündüğüm bir noktaya geldiniz. Aslında aşağı yukarı üzerinde hemfikir olunan üç dönem var Cumhuriyet'te. Bir tanesi 1950'ye kadar olan, biri 50-80 arası, bir diğeri de 80 sonrası. En çok çalışılan benim de dahil olduğum erken Cumhuriyet dönemi. Neden? Bir kere, bir ulus inşasıyla birlikte ve resmi bir söylem olması nedeniyle kaynaklar çoğalıyor. İşte *Arkitektler*, arşiv kaynakları vs. Uğur Tanyeli *Moderniteyi Metropolden Okumak* kitabına,²³ benim kitabımı eleştirerek başlar. "Sadece resmi mimarlık tarihine bakmıştır" der. Haklı tabi, haklı ama benim de savunmam şu ki, o dönemde önemli olan yukarıdan uygulanmaya çalışılan şey. Bir de ben o resmi tarihe eleştirel bakmaya çalıştığımı zannediyorum en azından. Uğur, kendi kitabında apartmanlar vs. konut yani anonim dokulara bakıyor. Bu işte şu anda "1950'lileri çalışıyorlar" dediğim insanların da esas meselesi.

Hocam bu noktada, alanın geleceği ile ilgili görüşlerinizi de ortaya koyabilirsiniz. Mesela 1950'lerin anonim dokuları üzerinden çalışılıyor olması önemli.

Şimdi bu 1950'liler çalışan dediğim araştırmacılar, mesela apartmanlaşma, gecekondulaşma gibi daha anonim doku tarihi gibi konuları çalıştıkları için yöntemleri de erken cumhuriyeti çalışma yönteminden daha farklı oluyor. Ama dünyada da genel olarak mesela bir "every day", "modern gündelik", "ordinary modern" gibi teorik alanlar çok önemli olmaya başladı son sıralarda. Modernizmin ille de dehalar, başkahramanlar tarafından yapılan bir şey olmadığını görüyoruz; artık içselleştirip halkların kendi kendine yeniden ürettiği "sıradan" modernliklere, bunların tarihine de bakmamız lazım.

"Gündelik yaşam" kavramı önemli bir kavram. Tarihin, modern tarihin malzemesini çeşitlendirmekten, belki de "modern" in tanımını, hatta zamanını değiştirmekten bahsediyorsunuz...

Aynen öyle. Bu konular çalışılıyor, bu da çok güzel ama nerede duracağız? Çok güzel bir noktaya değindin. Şimdi "modern" nedir, "modern mimarlık tarihi" deyince ne anlıyoruz? Kimilerine göre iki dünya savaşı arası modern. 2006 yılında Victoria Albert'ta, Londra'da bir Modernizm sergisi oldu ki 1939'a kadar gelir; iki dünya savaşının arasında yaşamış bir akımdır modernizm. Ben de modernizmi biraz şöyle 1960'lara hatta 1966'ya kadar getiriyorum. Çünkü hakikaten bizde Hilton'la başlayan o enternasyonel üslup ve 50'lerin modernizasyon teorileriyle yaygınlaşan döneminde de bir modernist estetik var. 1966 diyorum, çünkü 1966 sembolik dönüm noktası: çünkü o yıl Rossi'nin ve Venturi'nin kitapları çıkıyor [Aldo Rossi, *Architecture of*

23 Uğur Tanyeli, *İstanbul 1900-2000: Konutu ve Modernleşmeyi Metropolden Okumak*, İstanbul: Akın Nalça Kitapları, 2004.

the City ve Robert Venturi, Complexity and Contradiction in Architecture]. Bizim daha önce sözünü ettiğiniz, Mimarlık dergisindeki “modernin ötesi” serisinin başlama noktası gibi görüyorum bu kitapları. Esas olarak, kitabımda da dediğim gibi modernin artık bir tarihsel dönem olarak, tarihselliğini vererek çalışılması, bir ideoloji olmaktan çıkarılması gerektiğini düşünüyorum. Ben mimarlık okurken modern mimarlık bir tarihsel dönem değildi. Modern mimarlık mimarın öğrenmesi gereken, yapması gereken şeydi. Şimdi ise artık tarih olmuş birşey.

İşte modern mimarlığın da, bizim erken Cumhuriyet’in de, artık bir dogma, bir ideoloji olmaktan çıkartılıp bir tarihsel dönem olarak görülmesi gerekir. Nasıl Gotik’i çalışıyoruz, öyle çalışılması gerektiğini düşünüyorum. Yani öyle bir tarihsellik içinde okunmalı. Tıpkı Kemalizm-Cumhuriyet gibi konuların da öyle çalışılması gerektiği gibi. Çünkü kendi içinden bakıldığında çok önemli, çok ilginç şeyler var her ikisinde de. Ama problem olan nedir? Modernizm kavramını dondurup hiç değiştirmeden şimdi sürdürmeye çalışmak.

Alanın geleceği açısından baktığımızda, bir yerlerde “öteki modernizm” ya da “modernlikler” kavramının altında daha fazla kavram üretilebileceğini söylüyorsunuz. Birbiriyle ve modernlikle sıkı sıkıya ilişkili neo-modern, neo-rasyonalist, öteki modernizmler gibi kavramların altını çiziyorsunuz. Türkiye’de modern mimarlık tarihyazımı için ne anlam ifade edecek bu kavramlar?

Alanın geleceği meselesi önemli. Dediğim gibi bu gençlerin çalışmalarıyla alanın zenginleşeceğini düşünüyorum. Ama mimarlık tarihçiliğinin bu yeni gelişmelere rağmen hâlâ eksiklikleri var. Bir kere Osmanlı ve şimdi şimdi çalışılan geç Osmanlı ağırlıklı çalışmalara daha çok ihtiyaç var. 20. yüzyıl, erken Cumhuriyet, 1950 sonrası -hepsinde- daha çalışılacak çok şey var.

Ayrıca, Osmanlı mimarlığına uyarlanmayan birçok metot olduğunu da düşünebiliriz. Belki en az çalışılan konunun “klasik” dönem olduğunu söyleyebiliriz. Her şeyden önce erken Cumhuriyet kadar kuram çeşitliliği yok.

Bir dönem meselesi var. Hangi dönem çalışıldı mesela? Bir de çalışılan dönem yeni araçlarla, yeni kuramsal tekniklerle yeniden ele alındı mı?

Şimdi nereye gidiyor dersek Cumhuriyet dönemi mimarlık tarihi alanı, bir de kaynak, arşiv meselelerinde büyük güçlükler var. Onu hiç konuşmadık ama o da çok önemli. En yakın dönemler için bile malzemeye ulaşmak çok zor; her şeyden önce mimar arşivi diye bir şey yok bizde. Bir mimarlık merkezi yok, bir mimarlık müzesi yok. Hep konuşuluyor bunlar ama henüz yok. Alan genişledi ama şöyle de bir şey var. Bir kere komik bir olay anlatayım. Bunu Reşat (Kasaba) anlatmıştı. Benim kitabım yeni çıkmıştı. Washington’da, elçilikte toplantıda bir hanım Reşat’a -benim arkadaşım

olduğunu söyleyince- “kitabı ne üzerine?” diye sormuş. “Cumhuriyet dönemi mimarlığı” diye cevap verince “Cumhuriyet döneminin mimarlığı da mı varmış” demiş bu hanım. Bu çok yaygın bir şey. En resmi ideolojiyi temsil eden, Cumhuriyeti temsil eden ortamlarda dahi böyle. Hem ideolojik olarak bir Osmanlı karşıtlığı var. Hem de mesela bir sergi olacaksa Sinan sergisidir, Osmanlı kaftanları sergisidir, minyatür sergisidir bizi tanıttak olan öyle değil mi? “Hiçbir zaman cumhuriyet dönemi öyle bir sanat ve mimarlık üretmemiştir” düşüncesi hep yeniden üretilir. Bu ilginç bir çelişkidir bizde. Hâlâ genel tavır “Osmanlı mimarlığımız ne muhteşemdi, ondan sonra her şey battı” gibi bir yakındır.

Bu noktada, hazır yeri gelmişken koruma/restorasyon alanına değinelim. Türkiye'nin 2002'de dahil olduğu DOCOMOMO'yu²⁴ anmak isterim. Tam da demin dediğim nedenle o önemli bir kurumsal girişim. Çünkü korunacak şeyin sadece külliye, cami olmadığını modern mimarlık ürünlerinin de korunması gerektiğini ihtar ediyor. Ve Ali Cengizkan'ın da dediği gibi, Türk modernitesinin, nasıl kendi izlerini sürekli yıkıp yok ederek ilerlediği acı gerçeğini hep hatırlatıyor.

Şöyle bitireyim: modern mimarlık tarihyazımında daha fazla karşılaştırmalı ve yeni teorik çerçeveli çalışmalara ihtiyaç var diye düşünüyorum. Türkiye'ye sıkışıp kalmamalı. Ne kadar iyi arşiv çalışması, tarih yapılsa yapılsın, bu çalışmaların karşılaştırmalı olarak ve uluslararası platformlarda genişletilmesi ve derinleştirilmesi de çok önemli. Karşılaştırmalı çalışmaların da sadece Doğu-Batı, Türkiye-Avrupa ekseninden çıkıp, başka coğrafyalara (Asya, Orta Doğu ve Latin Amerika) yönelmesi yeni ufuklar açacaktır diye düşünüyorum. Bu konuda bir örnek verirsem: geçtiğimiz yıl ilk kez gittiğim Beyrut'taki 20. yüzyıl mimarlığını görünce Türkiye ile benzerliklerinin ve farklılıklarının ne kadar ilginç olduğunu düşünmüştüm. Bir süredir gerek Harvard Üniversitesi Mimarlık Okulunda (özellikle Hashim Sarkis ile birlikte), gerekse de Bilgi Üniversitesindeki arkadaşlarımızla “Akdeniz Moderni” diyeceğimiz bir araştırma alanını oluşturmaya, Türkiye ile birlikte Beyrut'un, Kuzey Afrika'nın, Yunanistan, İtalya ve İspanya'nın 20.yüzyıl modern mimarlığını incelemeye, derslerimizde karşılaştırmalı temalar açmaya çalışıyoruz.

Hocam zaman ayırdığınız için çok teşekkür ederiz. Alanın geleceğini konuşurken sizin yakın gelecekteki çalışmanızla bitirmemiz güzel oldu.

Mülakat ve düzenleme:
Halil İbrahim Düzenli, Faruk Deniz

24 Açılımı şu şekildedir: DOcumentation and CONservation of Buildings, Sites and Neighborhods of the MODern MOVement. Ayrıntılı bilgi için bkz. <http://www.docomomotr.itu.edu.tr/>.